

ДЕТЕРМІНАНТИ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ, ПРОТИДІЮ ЯКІЙ ВІДНЕСЕНО ДО КОМПЕТЕНЦІЇ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Герц А.А., Мота А.Ф., Недюха М.П.

У статті проаналізовано детермінацію нелегальної міграції як явища та окремих вчинків, протидію яким здійснює Державна прикордонна служба України. Встановлено взаємозв'язок міграційних проступків та окремих злочинів. Детермінанти нелегальної міграції пов'язуються з причинами міграційних процесів загалом. Визначальними чинниками визнаються морально-психологічні особливості окремого мігранта.

Ключові слова: детермінація, нелегальна міграція, державний кордон, міграційний процес.

В статье проанализирована детерминация нелегальной миграции как явление и отдельные поступки, противодействие которым осуществляет Государственная пограничная служба Украины. Установлена взаимосвязь миграционных проступков и отдельных преступлений. Детерминанты нелегальной миграции связываются миграционными процессами. Определяющими факторами определяются морально-психологические особенности отдельного мигранта.

Ключевые слова: детерминация, нелегальная миграция, государственная граница, миграционный процесс.

The determination of illegal migration as a phenomenon and individual actions, which are counteracted by the State Border Guard Service of Ukraine, have been analyzed in the article. The interconnection of migration actions and individual crimes has been ascertained. The determinants of illegal migration are associated with the causes of migration processes in general. The determining factors are the moral and psychological characteristics of the individual migrant.

Key words: determination, illegal migration, the state border, migration process.

Запорукою успіху у протидії багатьом протиправним явищам є виявлення причин та умов, які призводять до їх появи. Це стосується адміністративної деліктності загалом та окремих її проявів зокрема. Так, нелегальна міграція, яка трансформувалася у систему взаємопов'язаних між собою правопорушень має глибоку соціальну основу та детермінується комплексом різноманітних чинників. Усвідомлення їх змісту та механізму впливу на протиправну поведінку дає можливість попередити, запобігти негативним проявам. Адже, поряд із примусовою реакцією на правопорушення, визначальне місце слід відводити такому напряму боротьби, як попередження їх вчинення. Тим більше це важливо, зважаючи на необхідність забезпечення прав і свобод нелегальних мігрантів, що призводить до нівелювання карального впливу заходів відповідальності. Значна частина іноземців у пошуках кращих умов життя готова не лише на незаконне перетинання кордону, але й понести покарання за такі дії.

Так, протягом 2016 року органами Державної прикордонної служби України (надалі - Держприкордонслужба України) затримано 2632 нелегальних мігранти, з яких за

незаконне перетинання кордону - 1040 осіб. Найбільше серед затриманих склали громадяни Республіки Молдова (1135 осіб), Ісламської республіки Афганістан (204 осіб), Російської Федерації (151 особа), Соціалістичної республіки В'єтнам (127 осіб) та Грузії (118 осіб). Лише протягом чотирьох місяців 2017 року затримано 663 нелегальних мігранти, з яких за незаконне перетинання кордону - 152 особи [1].

Детермінація міграційних процесів стала предметом міжгалузевих досліджень багатьох вітчизняних та закордонних науковців, зокрема, Б. Дівінські, Д. В. Голобородька, Л. Ю. Капітанчук, О. В. Кузьменко, Р. Лізута, О. А. Малиновської, В. І. Олефіра, Р. М. Ляшука, Л. В. Серватюк, Ж. Пейшоту, М. Д. Романюка, І. І. Серової, Н. П. Тиндик, А. Фонсеки, Я. В. Фурмана.

Стаття має за мету детермінацію нелегальної міграції, протидію якій віднесено до компетенції органів Державної прикордонної служби України

Традиційно детермінанти досліджуються в кримінології як «різноманітні події, явища, процеси, стани природи і суспільства, що відображаються свідомістю і становлять передумови, підстави для інших, похідних від них явищ, процесів, станів свідомості, форм діяльності, типів відносин» [2, с. 69]. Основою таких уявлень є «детермінізм (від лат. determine - визначаю, обмежую) - філософське вчення про визначений (не довільний) характер буття явищ». Центральним у цьому вченні «є принцип причинності, згідно з яким не існує нічим не зумовлених подій, кожне явище породжується іншими явищами» [3, с. 152].

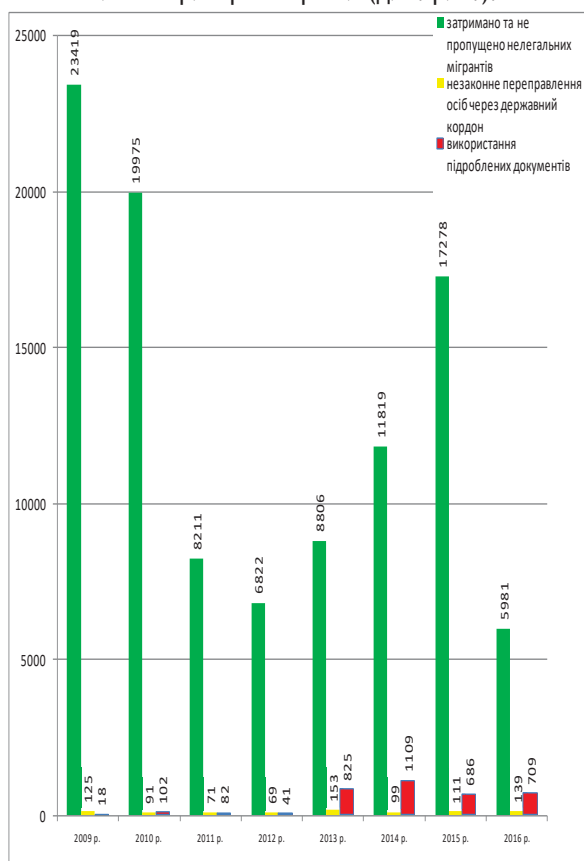
Відповідно до кримінологічних підходів нелегальна міграція розглядається як детермінуючий чинник злочинності. Так, О. Є. Михайлов, А. В. Горбань та В. В. Міщук вказують, що «особливу тривогу викликає зростання злочинності маргінальних прошарків», зокрема, «... біженців та незаконних емігрантів з інших країн. Багато хто з них уже нині добре освоїв кримінальні уроки нецивілізованого ринку» [4, с. 207]. Слід погодитися з Б. М. Головкіним, який характеризує, наприклад, нелегальну трудову міграцію як фонове для злочинності явище. Відповідно фоновими називаються асоціальні за змістом явища, що «виражаються у формі соціальних відхилень від встановлених норм і цінностей, несуть загрозу дестабілізації суспільних відносин» [5, с. 80-81].

Нелегальна міграція також не виникає безпричинно. Як складний суспільний процес вона не тільки може призводити до певних результатів чи сприяти їм, але й зумовлюватися тими чи іншими детермінантами. Їх характеристика заснована на загальних деліктологічних уявленнях, відповідно до яких виділяються причини, умови і кореляти [6, с. 50-51].

Однак, нелегальній міграції притаманні не лише загальні, але й, спеціальні фонові характеристики. Вона, так як і інші спеціальні фонові явища (наркотизм, тіньова економіка, корупція) виступає соціальною базою для поширення взаємопов'язаних видів злочинів. Слід визнати, що взаємозв'язок між нелегальною міграцією,

яка полягає в незаконному перетинанні державного кордону (або спробі такого перетинання) та супутніми кримінальними правопорушеннями є більш стійким, ніж це простежується в причинно-наслідковому впливі інших фонових явищ.

Якщо на триста порушень правил дорожнього руху припадає один автотранспортний злочин [5, с. 81], то співвідношення випадків в'їзду нелегальних мігрантів в Україну, припинених посадовими особами Держприкордонслужби до кількості злочинів, пов'язаних з нелегальною міграцією становить двадцять три до одного. І протягом останніх років спостерігається доволі значна кількість таких злочинів у порівнянні з меншими обсягами незаконного перетинання державного кордону чи спроб в'їхати на територію України (див. рис.).

Рис. Співвідношення кількості затриманих та не пропущених нелегальних мігрантів із кількістю виявлених органами Держприкордонслужби України злочинів (незаконне переправлення осіб через державний кордон та використання підроблених документів)

Поряд з цим потрібно враховувати юридичну природу цього негативного явища, однозначності поглядів на яку не сформовано досі. Такі вчені як О. А. Бінковський, В. В. Залож, В. І. Довгань та І. І. Серова звертають увагу на те, що нелегальне переправлення мігрантів є лише частиною більш загального процесу нелегальної міграції. Крім того, вони вказують на таку її рису, як можливість використання мігрантом для незаконного перетинання кордону підроблених документів [7, с. 16; 8, с. 344]. Тобто, нелегальність (незаконність) міграції пов'язується з діями, які не лише є адміністративно-караними (статті 203 та 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення), але й отримали кримінально-правову

заборону (ст. 331 та ч. 4 ст. 358 Кримінального кодексу України). Саме тому характеризуючи нелегальну міграцію та її детермінацію слід також аналізувати комплекс протиправних діянь різних за ступенем суспільної небезпеки та колом суб'єктів, які їх можуть вчиняти, проте пов'язаних або з незаконним перетинанням державного кордону або перебуванням на території України.

Зважаючи на це, детермінанти нелегальної міграції можуть також перебувати в кримінологічній площині. Тобто, до вчинення злочинів, які пов'язані з незаконним в'їздом на територію країни та протиправним перебуванням іноземців та осіб без громадянства призводять характерні для злочинності загалом причини та умови.

Проте, слід погодитися з тими вченими (І. І. Серова, Н. П. Тиндик, Я. В. Фурман), які проблему нелегальної міграції розглядають у контексті такого глобального явища, як міжнародна міграція. В багатьох випадках детермінація як легальної, так і нелегальної міграції однакова. Не можуть міграційні процеси відбуватися поза загальними тенденціями переміщення населення, навіть, якщо вони протиправні. Тому, потрібно враховувати причини, умови та кореляти, які специфічно детермінують явище, що передбачає перетинання людьми кордонів між державами та можливе порушення встановлених міграційних правил.

Окремі детермінанти можуть вважатися визначальними. В доповіді Всесвітньої продовольчої програми ООН зазначається, що голод є основною причиною міграції. Автори доповіді стверджують, що зниження рівня продовольчої безпеки на 1% призводить до зростання числа міжнародних мігрантів на 1,9% [9].

Безумовно, міграційні причини мають також демографічне коріння. Як вказує Н. П. Тиндик до 2050 року на Землі передбачається, що буде проживати 9,4 млрд. осіб, а це спричинить різке «збільшення навантаження на земну екосистему, призведе до її додаткового руйнування та виснаження і, як наслідок, змусить великі маси людей мігрувати до відносно кращих в екологічному та економічному аспектах регіонів земної кулі» [10, с. 204].

Крім того, в сучасний період кордони між державами перестали виконувати лише бар'єрну функцію, як це було характерно для Радянського Союзу. Зростання кількості подорожуючих веде до зростання кількості тих осіб, які намагаються незаконно потрапити в країну. «Так, якщо у 1991 р. Прикордонними військами України було пропущено через державний кордон 14,5 млн. громадян і 1,87 млн. одиниць транспортних засобів, затримано 885 порушників кордону, з яких 148 незаконних мігрантів..., то вже у 1994 р. ПВУ було пропущено через державний кордон 86,4 млн. громадян і 15 млн. одиниць транспортних засобів, затримано 20529 порушників кордону, з яких 11444 незаконних мігранти...» [11, с. 9].

Звичайно вести мову про яку-небудь одну обставину або окреслити коло можливих обставин, що призводять до міграції не можливо. Існують цілі групи детермінуючих чинників міграції, зокрема, нелегальної. Їх специфічність полягає в тому, що вони призводять саме до міграційних порушень, а не будь-яких інших. Відповідно, це чинники, що «підштовхують до міграції», тобто, стимулюють або змушують людей залишити місце свого постійного проживання або чинники, що «притягують міграцію», тобто, стимулюють та заохочують людей мігрувати до іншої країни. До першої групи відносяться: бідність, безробіття, відсутність можливостей, насильство, збройний конфлікт, етнічні чистки, порушення прав людини,

природні та штучно спричинені катастрофи та погане управління. Друга група включає: економічні можливості та можливість працевлаштування, краща соціальна та політична ситуація, більш стабільна обстановка в сферах освіти, економіки та прав людини, а також краща екологічна ситуація в країнах призначення [12, с. 7].

Вказані обставини, що «підштовхують до міграції», або «притягують міграцію» приблизно однаково впливають на поведінку мігрантів. Серед опитаних у 2017 році військовослужбовців та працівників підрозділів, безпосередньо залучених до роботи з нелегальними мігрантами більшість (87,5%) в якості причини нелегальної міграції, протидію якій віднесено до компетенції Держприкордонслужби України вказали пошук кращих умов життя. Приблизно навпіл поділилися їх відповіді щодо переваги чинників, що підштовхують до міграції (воєнні конфлікти, незадовільні умови проживання в країнах нелегальних мігрантів) і чинників, які притягують міграцію (бажання заробити, пошук кращих умов життя).

Подібна міграційна ситуація складається в суміжних з Україною країнах Європейського Союзу. Зокрема, нелегальна міграція в Словаччину має «змішаний характер» - кількість добровільних економічних мігрантів дорівнює кількості осіб, які втікають від війни та насилля [13, с. 12].

Всі описані вище детермінанти характеризують нелегальну міграцію як явище соціальної дійсності. Як окремий поведінковий акт те чи інше діяння, яке може бути розцінене як міграційне правопорушення зумовлюється морально-психологічними особливостями окремої людини. Р. Лізут наводять чотири групи причин тероризму, сепаратизму, екстремізму або нелегальної міграції так чи інакше характеризують людей, які вдаються до таких вчинків. Він пише, що «в одній групі нелегальних іммігрантів ми можемо мати цілком різні причини дій і задумані наслідки для досягнення» [14, с. 53-54].

Більшість (85,5%) серед виявлених органами та підрозділами охорони державного кордону адміністративних правопорушень становлять діяння, передбачені ч. 2 ст. 203 та ст. 204-1 КУпАП, 10% - це правопорушення, передбачені ст. 202 КУпАП, а решта (4,5%) - це інші правопорушення. Як зазначає Л. В. Серватюк «причинність правопорушень на державному кордоні безпосередньо пов'язана з нелегальною міграцією, тобто за статистикою більшість правопорушень припадає на «шукачів кращої долі» [15, с. 118]. Звичайно така ситуація пов'язана з комплексом об'єктивних причин, серед яких має значення географічне розташування та становище, в якому опинилася наша держава. Однак, до вчинення окремого правопорушення призводить внутрішня позиція окремої людини. Особа, яка вирішила здійснити переміщення незаконним шляхом, робить дуже рішучий крок у житті. Людина усвідомлює, що на неї чекають великі труднощі і негаразди, але спокуса кращого життя, вирішення багатьох життєвих проблем змушує її не замислюватися над своїми діями, які є грубим порушенням законодавства тієї країни, до якої вони потрапляють незаконним шляхом [16, с. 306-307].

Натомість, недодержання іноземцями та особами без громадянства встановленого порядку реєстрації або порушення встановленого терміну перебування в Україні переважно зумовлена незнанням цими особами відповідних законодавчих положень, що засвідчує аналіз матеріалів справ про адміністративні правопорушення, які перебували в провадженні підрозділів охорони

державного кордону. В окремих випадках іноземці перевищення терміну перебування в Україні пояснюють сімейними обставинами. Наприклад, 10 жовтня 2016 року прикордонним нарядом у міжнародному пункті пропуску для автомобільного сполучення «Вилко» було виявлено перевищення громадянином Угорщини терміну перебування в Україні на 46 днів. Він пояснив, що вчасно не зміг виїхати в зв'язку з невідкладним лікуванням дитини, яка проживає на території України з його дружиною [17, с. 5].

В умовах збройної агресії з'явилися нові прояви нелегальної міграції, детерміністична інформація про яку має яскраво виражене ідеологічне забарвлення. Суттєве збільшення кількості виявлених органами Держприкордонслужби України правопорушень, перш за все, відбулося за рахунок фіксації численних фактів вчинення як громадянами України, так й іноземцями незаконних перетинань державного кордону України через тимчасово неконтрольовану українсько-російську ділянку, що виявляються у діючих пунктах пропуску через державний кордон. Так, якщо у 2015 році частка адміністративних правопорушень за ст. 204-1 КУпАП, припинених персоналом підрозділів Східного регіонального управління Держприкордонслужби України, складала 85%, то у 2016 році вона зросла до 93 %. Такі незаконні перетинання державного кордону вчиняються переважно з метою отримання соціальних виплат, закупівлі продуктів харчування тощо, рідше - із зловживання статусом переміщеної особи. Проте, в окремих випадках порушують порядок в'їзду на територію тимчасово окупованої Автономної Республіки Крим та до окремих районів Донецької і Луганської областей російські громадяни - культурні діячі, журналісти та особи, які мають намір взяти участь у бойових діях.

Таким чином, детермінація нелегальної міграції перебуває в постійному динамічному розвитку. Як спеціальне фонове явище вона може сприяти супутнім кримінальним правопорушенням. Поряд з цим, міграційні правопорушення зумовлені специфічними детермінантами, що існують протягом тривалого часу або виникають за певних суспільно-політичних обставин. Визначальними слід визнавати морально-психологічні особливості окремої людини, яка вдається до незаконного перетинання кордону або порушує встановлений міграційний режим. Перспективно важливо встановити систему профілактичних заходів в охороні державного кордону, спрямованих на подолання детермінант нелегальної міграції та можливі напрями нормативно-правового регулювання такої системи з урахуванням режиму на території України, яка тимчасово не перебуває під контролем українських державних органів.

Література:

1. Результати оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби: поточний рік (16.05.2017) // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://dpsu.gov.ua/ua/potochniy-rik/>
2. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкіна. - Х. : Право, 2014. - 440 с.
3. Філософський енциклопедичний словник : довідкове видання / Редкол. : В. І. Шинкарук (голова редкол.) [та ін.]. - К. : Абрис, 2002. - 744 с.
4. Кримінологія : навч. посіб. / О. Є. Михайлов, А. В. Горбань, В. В. Міщук. - К. : Знання, 2012. - 565 с.
5. Кримінологія : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Го-

ловкін, М. Ю. Валуйська та ін.; за ред. В. В. Голіни, Б. М. Головкина. - Х. : Право, 2014. - 440 с.

6. Остапенко О. І. Адміністративна деліктологія: соціально-правовий феномен і проблеми розвитку / О. І. Остапенко. - Львів : Львівський інститут внутрішніх справ при Українській академії внутрішніх справ, 1995. - 312 с.

7. Бінковський О. А. Механізми протидії незаконній міграції в Україні / О. А. Бінковський, В. В. Залож, В. І. Довгань // Eurasian Academic Research Journal. - 2016. - № 2 (02). - С. 14-22.

8. Серова І. І. Доктринальні підходи до вивчення міжнародно-правової протидії нелегальної міграції / І. І. Серова // Часопис Київського університету права. - 2012. - № 1. - С. 343-346.

9. Worsening food insecurity forcing more people to migrate, finds new UN report (5 May 2017) : UN News Centre // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=56689&Kw1=World+Food+Program&Kw2=&Kw3=#.WVFNbLZLflU>

10. Тиндик Н. П. Світовий міграційний процес: теорія, практика, державне регулювання: монографія / Н. П. Тиндик. - К. : Атіка, 2006. - 532 с.

11. Кабачинський М. І. На варті рубежів Батьківщини: Прикордонні війська України в 1991 - 2003 роках : монографія / М. І. Кабачинський. - Хмельницький : Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2006. - 564 с.

12. Рекомендації та зразки найкращих практик для пунктів тимчасового перебування в Україні (серпень, 2007 р.). - Міжнародна організація з міграції, 2007. - 82 с.

13. Divinský B. Nelegálna migrácia - jej podstata, základné črty, význam a trendy v slovenskom kontexte / Boris Divinský // Nelegálna migrácia na slovensko-ukrajinskej schengenskej hranici. - Bratislava, December, 2016. - 126 p. - P. 6-13.

14. Lizut R. Przeciwdziałanie terroryzmowi, separatyzmowi, ekstremizmowi i nielegalnej imigracji. Przeciwdziałanie, czyli co? / Rafał Lizut // Combating terrorism separatism, extremism and illegal migration: current situation, problems and prospects: materials of International scientific and practical conference (Dnipro, October 28,

2016). - Dnipro, 2016. - 356 p. - P. 52-56.

15. Серватюк Л. В. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів Державної прикордонної служби України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Л. В. Серватюк. - Київський нац. ун-т внутр. справ. - К., 2008. - 234 с.

16. Кузьменко О. В. Суб'єкти незаконної міграції / О. В. Кузьменко // Вісник Української Академії державного Управління при Президентіві України. - 1999. - № 3. - С. 306-312.

17. Справа № 5/156 про адміністративне правопорушення (частина 2 статті 203 КУпАП). Мукачівський прикордонний загін. Відділ прикордонної служби «Вилік» - 12 с.

Герц А.А.,

*доктор юридичних наук, доцент
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

Мота А.Ф.,

*кандидат юридичних наук, доцент
професор кафедри конституційного,
адміністративного та міжнародного права
Національної академії Державної
прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького*

Недюха М.П.,

*доктор юридичних наук, професор
доцент кафедри конституційного
та міжнародного права
Таврійського національного університету
імені В. І. Вернадського
Надійшла до редакції: 16.02.2017*

УДК 336.02

МІСЦЕ ТА ЗАВДАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІАГНОСТИКИ В СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ПОДАТКОВИМ ЗЛОЧИНАМ

Малий В. М.

Стаття присвячена дослідженню деяким аспектам структури оперативно-розшукової діагностики податкових злочинів. Автором досліджено сучасний термін діагностики та встановлено, що теоретична основа оперативно-розшукової діагностики базується на окремих наукових положеннях вчених. Розмежоване поняття «діагностика» та «прогнозування». Автором визначено місце діагностики у структурі оперативно-розшукової діяльності та проаналізовано особливості завдань оперативно-розшукової діагностики ознак злочинів у сфері оподаткування. Встановлено, що оперативно-розшукова діагностика податкових злочинів ефективно здійснюється на основі економічної та оперативно-розшукової інформації.

Ключеві слова: оперативно-розшукова діагностика, злочини у сфері оподаткування, розслідування злочинів

Статья посвящена исследованию некоторым аспектам структуры оперативно-розыскной диагностики налоговых преступлений. Автором исследован современный термин диагностики и установлено, что теоретическая основа оперативно-розыскной диагностики базируется на отдельных научных положениях ученых. Разграничено понятий «диагностика» и «прогнозирование». Автором определено место диагностики в структуре оперативно-розыскной деятельности и проанализированы особенности задач оперативно-розыскной диагностики признаков преступлений в сфере налогообложения. Установлено, что оперативно-розыскная диагностика налоговых преступлений эффективно осуществляется на основе экономической и оперативно-розыскной информации.

Ключевые слова: оперативно-розыскная диагностика, преступления в сфере налогообложения, расследования преступлений.